

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ КИНОДАҒЫ ТАРИХИ ЖАДТЫҢ ҚАЙТА ЖАҢҒЫРУЫ МӘДЕНИ БІРЕГЕЙЛІктің КӨРІНІСІ РЕТІНДЕ

¹Д.А. Маткерим, ²М.Б. Жаксылыкова, ³Ж.Б. Болдыков

АҢДАТПА

Бүгінгі таңда мәдени бірегейлік мәселесі бұрынғыдан да өзекті және жан-жақты талдауды қажет етеді. Әлемде жаһанданудың ықпалынан көп өзгерістер орын алған сайын, қоғам сан құбылып, өзгеріске түсуде. Бұл мәдени бірегейлік тақырыбы сан қырлы және көп деңгейлі мәселе болғандықтан егжей-тегжейлі зерттеуді қажет етеді. Әсіресе, қазіргі заманда кең етек алып отырған медиатеchnологиялардың әлемді жаулап алған жағдайында өскелең ұрпақтың фильмдер мен медиа өнімдерге деген қызығушылығының артуы, өз ұлтының ерекшелігін, болмысы мен бітімін, ділі мен дінін, тілі мен тарихын тануына кедергі болып, қиындықтар тудырады. Бұл мәселенің өзектілігі жаһандану шағында ұлттық құндылықтар мен төл мәдениеттің сақталуы және дамуына түрткі болады. Бірегейлікті құру – заманауи мәдени қоғамды қалыптастыруға мол мүмкіндік беретін ұғым болғандықтан дәстүрлі құндылықтарды қайта қарастыруды және оларды жаңаша қабылдауды талап етіп, ұлттық және мәдени бірегейліктің бұрмаланбауына, әлсіремеуіне тиянақты еңбек етеді. Бұл мақаланың мақсаты – «тарихи жады» түсінігін пайдалану негізінде қазақ киносының даму контекстіндегі мәдени бірегейлікті ашу. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін авторлар постколониалдық дискурстағы тарихи жад, мәдени жад пен тарихи жарақат ұғымдары арқылы қазақстандық кинодағы мәдени бірегейлік бейнесін анықтау міндетін алға қояды. Авторлар мәдени бірегейлік бейнесін көрсетуде мәдени талдау, өнертанушылық-кинотанушылық тәсілдерін қолданып, қазақстандық кинодағы мәдени бірегейліктің маңызды орнын анықтап береді.

Түйін сөздер: кино, қазақстандық кино, медиамәдениет, тарихи жад, мәдени жад, бірегейлік, мәдени бірегейлік, постколониалдық зерттеулер.

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

² Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан

³ Қолжазбалар және сирек кітаптар орталығы, Астана, Қазақстан

Автор-корреспондент:
Маткерим Д.А.,
matkerim85@mail.ru

Мақаланың сілтемесі:
Маткерим Д.А.,
Жаксылыкова М.Б.,
Болдыков Ж.Б. Қазақстандық кинодағы тарихи жадтың қайта жаңғыруы мәдени бірегейліктің көрінісі ретінде // Адам әлемі. – 2024. – №4 (102). – Б. 64-73.

Возрождение исторической памяти в казахстанском кино как отражение культурной идентичности

Аннотация. Сегодня вопрос культурной идентичности более актуален и требует всестороннего анализа. По мере того, как в мире происходят изменения под влиянием глобализации, общество меняется и претерпевает изменения. Данная тема культурной идентичности является многогранной и многослойной проблемой, требующей детального изучения. В частности, растущий интерес молодого поколения к фильмам и медиапродуктам в условиях современных медиатеchnологий, завоевывающих мир, создает трудности в сохранении и пропаганде уникальности своего народа, существования и мира, языка и религии, языка и истории.

Актуальность этого исследования будет способствовать сохранению и развитию национальных ценностей и культуры в условиях глобализации. Создание идентичности – концепция, позволяющая создать современное культурное общество, требующее переосмысления традиционных ценностей и нового их восприятия, однако этот процесс иногда приводит к искажению или ослаблению национальной идентичности.

Цель данной статьи – раскрыть культурную идентичность в контексте развития казахского кино на основе понятия «историческая память». Для достижения поставленной цели авторы выдвинули задачу определения образа культурной идентичности в казахском кино через историческую память, культурную память и историческую травму в постколониальном дискурсе.

Авторы определяют важное место культурной самобытности в казахском кинематографе, объясняя ее дискурсивный характер, используя культурологический анализ, искусствоведческие и кинематографические научные методы в показе образа культурной самобытности.

Ключевые слова: кино, казахское кино, медиакультура, историческая память, культурная память, идентичность, культурная идентичность, постколониальные исследования.

The Revival of Historical Memory in Kazakh Cinema as a Reflection of Cultural Identity

Abstract. Today, the issue of cultural identity is more relevant and requires comprehensive analysis. As the world is changing under the influence of globalization, society is changing and undergoing changes. This topic of cultural identity is a multifaceted and multi-layered problem that requires detailed study. In particular, the growing interest of the younger generation in movies and media products in the context of modern media technologies conquering the world creates difficulties in preserving and promoting the uniqueness of their people, existence and the world, language and religion, language and history.

The relevance of this study will contribute to the preservation and development of national values and culture in the context of globalization. Identity creation is a concept that allows for the creation of a modern cultural society that requires a rethinking of traditional values and a new perception of them, but this process sometimes leads to the distortion or weakening of national identity.

The aim of this article is to reveal cultural identity in the context of Kazakh cinema development on the basis of the concept of «historical memory». To achieve the goal, the authors put forward the task of defining the image of cultural identity in Kazakh cinema through historical memory, cultural memory and historical trauma in postcolonial discourse. The authors define the important place of cultural identity in Kazakh cinema, explaining its discursive nature, using cultural analysis, art history and cinematographic scientific methods in showing the image of cultural identity.

Key words: Cinema, Kazakh Cinema, Media Culture, Historical Memory, Cultural Memory, Identity, Cultural Identity, Postcolonial Studies.

Кіріспе

Дүниежүзінің әлеуметтік-мәдени дамуы жаңа түрге көшіп, жаппай жаһандануға бейімделгені және мультимедиалық мәдениеттің ықпалы мен қоғамдық өмірдің күрделенген жағдайында бірегейлік мәселесі шынымен де ерекше өзекті. Бұл контексте Қазақстан үшін мәдени-этникалық бірегейлікті сақтау және оны жаңғырту мәселесі маңызды және стратегиялық сипатқа ие. Себебі, мәдени және этникалық көптүрлілікпен қатар, ұлттық бірегейлік пен қоғамдық ынтымақтастықты сақтау – мемлекет пен қоғамның тұрақтылығы үшін өте маңызды.

Кеңес Үкіметі тұсында қазақтардың мәдени-шаруашылық жағдайы көшпеліліктен жаңа өмірге бейімделіп, ал ұлттық-тарихи және рухани құндылықтардың нығайуы өзге идеологияның салдарынан басқа арнамен жүре бастады. Қазақ халқының дәстүрлі мәдениеті елеулі маргинализацияға ұшырап, бұл көптеген ұлттық құндылықтардың жоғалуына, сондай-ақ қазақ қоғамының өміріндегі күрделі, тағдырлы өзгерістердің себебінен тарихи-қоғамдық, әлеуметтік-мәдени жарақаттарға ұласты. Еліміз ертеден аңсаған тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейінгі жылдары рухани құндылықтарды қалпына келтіру үшін ұлттық сананың

дамуы барысында төл мәдени мұраларымызға деген қызығушылық артып, өткен тарихымыз бен салт-дәстүрлеріміз, әдет-ғұрыптарымыздың қайта жаңғыруы байқалады. Қазақ халқының өзін-өзі тануға, өзіндік ерекшелігі мен бірегейлігін сақтауға, оның бай мәдени-рухани мұрасы мен тарихи тәжірибесіне жаңаша көзқарас туындап, жаңғыртуға деген ұмтылыс-тар күшейді. Бұл, әсіресе, гуманитарлық ғылымдар саласында қатты сезіліп, іргелі зерттеулердің өзегіне айналды.

Мәдени-этникалық бірегейлікті анықтау мәселесі – гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар саласындағы маңызды тақырыптардың бірі. Бұл мәселе көптеген батыс ғалымдары Бенедикт Андерсон, Эрнест Геллнер, Эду Кедури, Энтони Смит, Эрик Эриксон, Самюэль Хантингтон еңбектеріне арқау болған. Ресейдің постколониалды дискурсында атақты философтардың бірқатар зерттеулері осы мәселеге арналған, олардың ішінде: Валерий Бадамаев, Чими-за Ламаажа ізденістерін атап айтуға болады. Отандық әлеуметтік-философиялық зерттеулердің ішінде мәдениеттанушы Алма Мирзабекова ұсынған ғылыми көзқарастары мен теориялық тәсілдерін бөліп айтуға тұрарлық. Аталған зерттеулер мәдени-этникалық бірегейліктің қалыптасуы мен дамуы, сондай-ақ оны сақтау мен дамыту механизмдерін түсінуге

және қазіргі қоғамның әлеуметтік, мәдени құрылымдары жайындағы ұғымның көкжиегін кеңейтуі үшін маңызды.

Қазіргі қоғамда мәдени-ұлттық (этни-калық) бірегейлікті анықтау мәселесінің өз өзектілігін жоғалтпауының себебі сол, аталған ғылыми проблема әлеуметтік ортадағы мәдени-рухани үдерістердің дамуына тікелей әсер етуінде. Бұл тақырыпты зерттеу мәдени бірегейлікті сақтауға, ұлттың өзін тануына және көпұлтты қоғамда тұрақтылықты қамтамасыз етуге зор септігін тигізеді. Қазіргі қоғамның даму жағдайында бірегейлік түсінігінің сан алуан сипаты мен түрлерінің пайда болып жатқанын ескере отырып, этникалық және мәдени бірегейлік мәселесін тереңірек зерттеу қажеттілігі туындайды. Өйткені аталған бірегейліктің екі түрі ұлттық құндылықтардың арзандап, жойылуына аз қалған шақта ұмыт болған тарихи жақтың жаңғыруына негіз болатын қос элемент екені түсінікті.

Бұр ретте авторлар мәдени бірегей-лікті этникалық бірегейліктің негізгі элементтерін қамтыған түсінік ретінде қарастырады. Мұнда мәдени бірегейлік – тіл, діни рәсімдер мен дәстүрлер сияқты этникалық бірегейлік элементтерінің кешенін білдіреді. Мәдени тәжірибелерге қатыса жүріп адамдар мәдени құндылықтарды қабылдайды да, сол арқылы белгілі бір этникалық топқа тиесілігін сезініп және онымен рухани байланысты екенін түсінеді. Демек, мәдени бірегейлік адамдар мен ұлттық қауымдастық арасындағы этникалық бірегейлікті қалыптастыру мен нығайтудың негізі болады. Мәдени бірегейлік адамның өз этникалық және мәдени тегін, дүниетанымын, рухани құндылықтарын қабылдай отырып, қоғамда өзіндік орны мен идентификациясын қалыптастыратын күрделі құбылыс. Мәдени бірегейлік отбасы, тәрбие және білім сияқты мәнді факторлардың негізінде дамиды. Жеке тұлғаның мәдени бірегейлігін қалыптастыруда қазақстандық киноның әсері бүгінгі күнде ерекше маңызды. Кино өнері – бұл қоғамның мәдениетін, тарихын, дәстүрлерін көрсететін, әрі үгіттейтін басты құрал. Кино арқылы адамдар өздерінің төл мәдениетіне деген қатынасын, қоршаған әлемді түсіну тәсілдерін, өздерінің мәдени бірегейлігін тануға мүмкіндік алады.

Жаһандану жағдайында дәстүрлі құндылықтар қайта қаралып, трансформациялануға ұшырауда. Себебі әртүрлі мәдениеттерді насихаттайтын, сан мың идеяларды арқау еткен, түрлі тақырыптарды қамтыған алуан түрлі жанрлардағы кинолар легі өскелең ұрпақтың өзі туралы

түсінігін өзгертіп, жас санасын шайқалтып, бағытынан ажыратып отыр. Осыдан туындайтын бірінші мәселе сол, жастардың өзге ұлттардағы тұлғаның мінез-құлық модельдеріне еліктеп, өз тұлғаның түбінде жатқан қазақ ұлтына тән айрықша болмыс пен ерекшелікті өткен заманнан қалған сарқыншақтың белгісі ретінде қабылдап, өз ұлтына деген менсінбеушілік сезімі ұлғайып жатқаны шындық. Ал келесі мәселе – бүгінгі қазақ жастарының замануи киноға, яғни компьютерлік эффектілер мен медиа тәсілдерге сүйеніп шығарылған фильмдерге сусап отырғандығы. Отандық кино саласындағы кино тілінің жұтаңдығы, нарративтің дәрменсіздігі, стилистикалық ерекшеліктің жоқтығы, қаһарман бейнесін сомдауда ұлтты соңынан ергізе алатын қабылеттің әлсіздігі салдарынан төл мәдениетімізді насихаттау мен сол мәдениетке тиесілі өкіл болуға арлану үдерісі кең етек алып барады. Соның салдарынан батыстық, американдық, түрік және кәріс фильмдеріндегі өзге ұлттың мәдениеті мен өмір салтының жарқын көріністері, қаһармандық бейнелері, әдемі махаббат хикаялары мен шытырман оқиғалары, экшн мен хоррор жанрының үздік әдістеріне олардың аңсарлары ауған. Алайда, бұл дағдарысты ел болып жұмыла кірісіп, шешімін табуға мол шығармашылық әлеуетіміз бар. Себебі, батыс мәдениетінен қазақты ерекшелендіретін негізгі тамыр – ол біздің дәстүрлі мәдениетіміз, діліміз бен қасиетті өнеріміз. Осы бай рухани-мәдени мұрамызды шашауын шығармай, келесі ұрпаққа насихаттау ұлт зиялыларының басты міндеті. Бұл туралы Қазақстан Республикасының президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің 2020 жылдың 1 қыркүйегіндегі халыққа жолдауында «Қазіргі міндет – ұлттың жаңа болмысын қалыптастыру, тұтас ұлт сапасын арттыру. Адам мен қоғамды уақыт талабына сай жетілдіру қажеттігін өмірдің өзі көрсетіп отыр. Жаңарған ұлт қана жаңғырған елдің жетістігін жаһан жұртына таныта алады» [1] деп баса назар аударып, ел дамуының негізгі бағдаршамы ретінде ұсынады. Халық болып бұл міндеттің үдесінен шығу үшін жойылу қатері төніп тұрған тарихи жақтың өнерімізде, мәдениет пен әдебиетімізде шашырап жатқан ұшқындарын жинақтап, сырттан келетін ақпараттық қауіптен сақтанатын қалқан ретінде қайта жаңғырту мәселесі өткір тұр. Осы мәселені шешудің тиімді бір жолы – кино өнері. Себебі, кино ұлттық-мәдени бірегейлікті сақтаудың көптеген бағыттарын ұсына алады, соның ішінде, экранда халықтың дәстүрі мен

мәдениетін насихаттайтын күшке ие.

Кино қоғамдық санаға әсер ететін бірқатар мүмкіндіктерді береді. Себебі кино қоғамдық сананы түрлендіру құралы ретінде адамдарға мәдени бағдар беретін жол сілтеуші іспетті. Зерттеуші Вадим Иванов өзінің «Өнер этникалық бірегейліктің көрінісі ретінде» атты ғылыми жұмысында (2006): «кино..., білім беру, мінез-құлық қалыптастыру, ойын-сауық сынды бұқаралық ақпарат құралдарының барлық функцияларын іске асыра алады...» [2, 18 б.] деген екен. Осы сияқты, зерттеуші Василики Лаллиоти өзінің «Әлеуметтік жады және этникалық бірегейлік: еске алу рәсімі ретінде ежелгі грек драмалық қойылымдары мысалында» (2002) мақаласында күрделі мәдени тарихтың бір бөлігі ретінде неміс киносын зерттей отырып, киноматографтың рөліне үлкен назар аударды. Ол киноны тарихи жадты көрсетудегі негізгі құрал ретінде пайдаланудың маңызы зор екенін атап өткен. Автор нақты саяси мақсатты жүзеге асыру жолында неміс үкіметі киноны саяси идеологияның қаруы ретінде асыра пайдаланып, өз мүддесіне әскерді жұмылдыра жұмыс жасатқанын баса айтады. Осылайша, зерттеуші кино адам санасын манипуляциялауға мол мүмкіндік беретін, жақсылықты да, зұлымдықты да санаға қатар сіңіретіндігін дәлелдеп береді [3, 19 б.]. Бұл ойды постмодернизм философы Жан Бодрийярда қуаттайды, ол «Кино бұқараның көңілін көтеру өнері немесе атақты режиссерлердің, актерлердің, сценаристтердің шығармашылық жетістігі ғана емес, сонымен қатар мәдени және этникалық бірегейлікті көрсететін рәміздер, құндылықтар мен мінез-құлық модельдерін құруға арналған кеңістік» [4, 23 б.] деген. Ғалымдар Юрий Лотманның, Жан Бодрийярдың, Жиль Делездің, Жак Дерриданың постструктуралистік көзқарастағы еңбектерінде кино мәдениет институты ретінде оның стереотиптері мен құндылықтарын, сондай-ақ мәндері мен нышандарын алға тарата отырып, бірегейліктің белгілі бір түрлерін қалыптастыруға әсер ететіндігі айтылады. Киноның тарихи жадты құрудағы ролі мен оның әлеуметтік-мәдени, ұлттық-этникалық, гендерлік, ұжымдық бірегейліктерді көркем бейнелеудегі маңызын қарастырған В.Буденкова, Т.Дашкова, А.Доброницкая, В.Михайлин, А.Усманова, А.Колотова, Н.Хренова және тағы басқалардың еңбектерінде ұқсас пікірлер кездеседі. Бізде осы бағыттағы зерттеулерге ден қойып, кино – бұл көрермендердің ішкі дүниесіне, әлемді қабылдауына әсер етіп, олардың

мәдениетіне деген көзқарасын негіздейтін қуатты құрал екеніне келісе отырып, ол әртүрлі мәдениеттердің бірегейлігін көрсететін, ұлттық және жаһандық контексте мәдени бірегейліктің бейнесін жасайтын кеңістік ретінде қарастырамыз.

Мәдени және ұлттық бірегейлік бейнесін құрудағы киноның ролін зерттеуге арналған көптеген жұмыстардың ішінде Дебора Эшер Барнстоун мен Томас О. Хаакенсонның «Неміс бірегейлігінің өкілдері» еңбегін атап өту керек. Шелдон Сяо-пенг Лудың «Трансұлттық Қытай киноларының бірегейлігі, ұлты, жынысы», Сара Барроудың «Көлеңкеден тыс: «Жаңа» Перу киносы, ұлттық бірегейлік және саяси зорлық», Лаура Адамстың «Біз Орталық Азияға постколониалдық теорияны қолдана аламыз ба?», қазақ зерттеушілерінің арасынан Гулнара Абикееваның «Қазақ киносының қысқаша тарихы: Шәкен Аймановтан Эмир Байғазинге дейін» атты еңбектеріне назар аударамыз.

Мәселенің зерттелу деңгейін талдау мәдениеттану ғылымында қазақ киносы контекстінде мәдени-этникалық бірегейлікті құру әдістері туралы толық түсініктің жоқтығын көрсетеді. Қазақ кинотану мектебінің отандық кинематографияның тарихы мен теориясы бойынша жасайтын зерттеулері мен бірнеше жүздеген басылымдардың болуына қарамастан, бұл мақалада қарастырылған мәселе, өкінішке орай, жеткіліксіз деңгейде сараланғанын байқатып отыр. Отандық кинотануда кинематография дамуының тарихи кезеңдеріне, басым жанрларға, кино тіліне, нақты кинематографистер мен олардың туындыларының шығармашылық әдістерін талдауға, сондай-ақ киноның көркемдік компоненті – актерлік өнер, драматургия шеберлік, монтаждау және операторлық өнерге зерттеулерде бірегейлікті қалыптастырудағы әдістер мен құралдарды анықтауға деген талпыныстар көп. Олар туралы «Қазақстан мен Орта Азияның басқа елдерінде ұлт құру және бұл үдерістің кинематографиядағы көрінісі» (2006) кітабында кинотанушы Гулнара Абикеева ұлттық бірегейліктің қалыптасуын қазақ киносының даму тарихындағы кезеңдік кинолардағы «ұлт» түсінігінің құрылуы актерлік өнер, драматургия әдістері мен құралдары арқылы жүзеге асырылатынын атап өтті [5].

Мәдени бірегейлік келбетін құрумен тығыз байланысты тарихи жадыны репрезентациялау мәселесі аз зерттелген бағыттың бірі болып табылды. Халықтың тарихи жадын жаңғырту – ұлттық киноның

тікелей шығармашылық және мәдени міндеттерінің бірі. Соңғы екі онжылдықта «тарихи жад» және «мәдени жад» ұғымдары гуманитарлық және әлеуметтік білім мен зерттеулердің кең ауқымы үшін тұрақты негіз болды. Өз кезегінде, «қоғамдық тарихтың» пайда болуы ХХ ғасырдың екінші жартысындағы мәдени процестермен және тарихи жадыға деген қызығушылықтың жандануымен тікелей байланысты. Қоғамдық тарих академиялық тарих шегінен тыс жаңа білімдердің, құжаттардың, артефактілердің тың интерпретацияларын тудырып отыратындығы белгілі. Қоғамдық тарих адамның белгілі бір қоғамға және мәдениетке тиесілігін көрсету қаралының бір түріне айналады және әлеуметтену мен салт-дәстүр, әдет-ғұрып нәтижесінде ұрпақтар бойында сақталады [6, 62 б.].

Бұл мәселені зерттеу Ян және Алейда Ассман, Халбвас және тағы басқа ғалымдардың «мәдени жады» тұжырымдамасына арналған еңбек-терінде берілген. Авторлардың пікірін-ше, мәдени жады өзінің бастауын «коммуникативті жадтан» алады, ол ұжымдық жадының тек күнделікті қарым-қатынасқа негізделген түрлерін қамтиды. Мәдени жады білім қорын сақтайды, одан топ өзінің біртұтастығы мен өзіндік ерекшелігін түсінеді. Мәдени жады қайта құру арқылы жұмыс істейді, ол әрқашан өз білімін қазіргі жағдаймен байланыстырады. Бірақ әр заманауи контекст оларды басқаша қарастырады: жадыны иемдену, оны сынау, сақтау немесе түрлендіру арқылы пайдаланады. Мәдени жады екі түрде болады: ертеден бері жинақталған мәтіндер, бейнелер мен мінез-құлық ережелері тұтас көкжиек ретінде әрекет ететін мұрағаттың әлеуетті түрінде және одан әрі әрбір заманауи контекст тудыратын өзектілік кейіпінде өзінің маңыздылығын жаңарта отырып, өз тұрғысынан мағына береді. Осылайша қарастыру мәдениеттен мәдениетке, дәуірден дәуірге көшеді. Қазіргі жағдайда кино бай мұраны танымал етуші құрал. Киноның арқасында қоғамдық тарихтың алға жылжуы қамтамасыз етіледі, себебі қалың оқырман мен көрермендердің тарихи уақиғаларға деген қызығушылығы артып отыр. Кино бірегейлікті құрушы ретінде өткен тарихтың экрандық келбетін қайта тірілтіп, ал көрермен белгілі бір дәрежеде тарихи оқиғалардың қатысушысы, куәгері болады. Соның нәтижесінде көрерменнің санасында тарихи жағдайлар ұзақ сақталып қалады. Ал, тарихи жады бірегейліктің «құрылыс материалы» ретінде әртүрлі

әлеуметтік-мәдени бірегейліктердің құрушысы болып табылады.

Жоғарыда айтқанымыздай, тарихи жадтың мәдени бірегейлікті құрудағы ролі мәдениеттану контекстінде ғылы-ми тұрғыда толыққанды көзқарас таппағанын ескерсек, бұл мәселенің өзектілігі және дер кезінде зерттелу қажеттілігі талас тудырмайды.

Зерттеу жұмысының нысаны – мәдени бірегейлік. Зерттеу пәні мәдени бірегейлік проблемасы төңірегіндегі дискурспен айқындалады, оны зерттеу арқылы қазақстандық кинодағы тарихи тұлғалар бейнесінің мәдени бірегейлік келбетін қалыптастырудағы рөлі анықталды. Атап айтқанда, «Міржақып. Оян, қазақ!» туындысы талдауға алынды.

Зерттеудің мақсаты – мәдени ерекшеліктерді, дәстүрлер мен оқиғаларды көрсететін бірқатар әдістердің қалыптасу механизмін түсіну үшін отандық кино кеңістігіндегі мәдени бірегейлікті тарихи жад призмасы арқылы саралау және жаңғырту. Бұл мақаланың мақсаты – «тарихи жады» элементін қолдана отырып қазақ киносының даму контекстіндегі мәдени бірегейліктің келбетін ашу.

Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін авторлар постколониалдық дискурсындағы тарихи жады, мәдени жады мен тарихи жарақат арқылы қазақстандық кинодағы мәдени бірегейлік бейнесін анықтау және фильмдегі кино тілінің бірегейлікті насихаттаудағы негізгі рөлін саралау міндеттерін алға қояды.

Ғылыми жаңалық – тарихи жадыны жаңғырту мәселелерін тұжырымдау арқылы қазақ киносындағы мәдени бірегейлік негізделіп және тарихи жадтың бірегейлікті құрудағы басымдылық рөлі дәлелденді.

Дереккөз базасы – мақаланы жазу кезінде авторлар қазақтың дәстүрлі мәдениеті мен мәдени мұрамыздың көрсеткіші ретінде «Міржақып. Оян, қазақ!» туындысына шолу жасап, талдаулар берген.

Әдіснама

Мақаланың теориялық-әдістемелік негізі ретінде кино зерттеушісі Қабыш Сирановтың «Қазақстан кеңес-тік киносының тарихы» (1989), кинотанушылар Бауыржан Нөгербек, Назира Мұқышева және Гулжан Наурызбекованың «Қазақ киносының тарихы» (2002) кітаптарындағы маңызды теориялық көзқарастары негізге алынды. Мақаланы жазу барысында қазақ мамандандырылған киножурналдары-

ның, атап айтқанда, «Кино алаңы», «Киноман», «Артфильм» сандарына ғылыми пікірлерге сүйеніп ой түйдік. Сонымен қатар, «Міржақып. Оян, қазақ!» фильмі туралы мерзімдік баспасөз беттерінде жарияланған ақпараттарға да көңіл бөлінді.

Мақала авторлары постколониалдық теория көзқарасындағы (Жан Бодрийяр, Жиль Делез, Эдвард Саид, Франц Фанон) еңбектерге назар аударды. Зерттеудің теориялық негізі – ресейлік және шетелдік, сондай-ақ, отандық ғалымдардың мәдени бірегейлік мәселесіне арналған еңбектері болып табылады.

Зерттеу әдістері мен әдістемесі: зерттеу барысында авторлар тарихи жады мен постколониалдық әдістемелік тәсілдерге, сондай-ақ мәдениеттанушылық талдауға, өнертанушылық, кино-танушылық әдісіне сүйенді.

Негізгі бөлім

Тәуелсіздіктен кейінгі кезеңде заманауи ұлт зиялыларының көптеген өкілдері, соның ішінде, кино қайраткерлері қазақтардың мәдени бірегейлігін репрезентациялаудың мәселелерін көтеретін фильмдер жасау қажеттігіне назар аударады. Бұл репрезентация орыстандырудың жасырын процесстеріне және дәстүрлі өмір-салтының кеңестік жаңа шындыққа сәйкестендіріліп, әлеуметтік-мәдени бейімделу мен трансформациялаудағы қиындықтардың бұрмаланғандығына, жаңа ұжымдық құндылықтарға тап болған ұлтымыздың бейнесіне постколониалистік көзқараспен жаңаша көрсетуге деген талпыныстан туды. Соның нәтижесінде қазақ халқының тарихи-мәдени жадынан, көптеген көшпелілер өркениеті қалдырған мұрасынан айырылуға мәжбүр болғандығын бар дауысымен ашып айтуға мүмкіндік алды. Туындыгерлер өзінің түптамыры, шыққан тегіне жүгіну арқылы жоғалған бірегей мәдени мұрасы мен тарихи жадын қайта түлету жолында, бір кездері «артта қалған» мәдениеттің өкілі ретіндегі өзінің маргиналдылығын, халық ретіндегі ұлттық жарақатын жеңіп, өзін-өзі толыққанды таныта алды, өзін «Басқамен» тең құқылымын деп қабылдауға мүмкіндік алды.

Әрбір фильм әдеби нұсқаны арқау етіп түсірілетіні белгілі, ал әдеби нұсқа әдетте тарихи оқиғаға негізделеді. Сондықтан режиссер өзіне қолжетімді әдіс-тәсілдердің бірі – дайын тарихи романды негізге ала отырып, экранизациялайды. Бірақ, уақыттың келбетін, атмосферасын жеткізу,

костюмдерден бастап декорацияға дейінгі барлық бөлшектерді өңдеу – өте ауыр және үлкен жауапкершілікті талап ететін жұмыс. Тарихи тұлғаны бар ішкі болмысымен, рухани әлемін, құндылықтарын экран арқылы жеткізе білу одан да қиын міндет. Кинодағы тарихи тұлға – халқы үшін қызметі тағдырлы тарихи оқиғалардың барысына елеулі әсер ететін бейне. Ол тұлға әдетте ұлт үшін маңызды болып табылатын рухани құндылықтардың өзегі.

Қазақ халқының дәстүрлі мәдениеті халқымызға таптырмас құндылық болып табылатын және күнделікті дәстүрлі өмірден бастап мифтерге, дінге, философия мен өнерге дейін болмыстық барлық салаларына әсер ететін сарқылмас қазына. Сондықтан тарихи жадымен байланыста мәдени жадты қалыптастыратын мәдени мұраға бет бұру тарихи тұлғаны қалыптастыруда маңызды рөл атқарады және өмірдің түрлі салаларына, соның ішінде өнер мен киноға айтарлықтай әсер етеді.

Ресей империясы мен Кеңес Одағы тұсында қазақ мәдениетінің көптеген құндылықтары ұмытылып, жоғалып кетті. Көшпелілердің стереотиптерін жою, кеңестік мәдениеттің атрибуттары мен үлгілерін, құндылықтарын, қарым-қатынас ерекшеліктерін, мінез-құлық нормаларын мәжбүрлі түрде қолданып, индустрияландыру мен ұжымдастыруға қысыммен көшіру, мәдени-шаруашылық қызметтің жаңа нысандарын енгізу жаңа кеңес адамының бейнесін қалыптастырудағы жол болды. Осылайша, жасанды түрде қалыптасқан кеңес адамының бейнесі қазақ халқының түпкі төл мәдениетінен ажыраған маргинал тұлға еді. Кеңес адамының жасанды тұлғасы КСРО құрамына енген халықтар үшін мәдени құндылықтар мен мінез-құлқы моделі міндетті түрде сәйкес келу керек болатын идол іспеттес болды. Франц Фанон әлеуметтену мен аккумуляцияның бұл нұсқасын таңылған бірегейлік стратегиясы деп атады [7, 22 б.]. Дәл осы таңылған тұлғаның бейнесін қазақ адамы мемлекет құрылысы кезінде көрсетеді, мұны қазақ киносындағы 60-70 жылдардағы фильмдердегі қаһармандар бейнелері дәлелдейді.

Қазақстандағы мәдени бірегейліктің келбетін постколониалдық теориясы тұрғысынан қарастыру – қоғамның барлық деңгейінде ошар салуды талап ететін күрделі және көп қырлы процесс. Тамырға қайта оралу, мәдени дәстүрлерді қалпына келтіру және ұлттық-мәдени бірегейлікті нығайту қазақ халқының жаңа, тәуелсіз болмысын

қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Бұл орайда, «Қазақстандық кинодағы бірегейлік, Кеңестік және пост-кеңестік Орта Азиядағы мәдениет» атты кітапта автор Рико Исаакс «Қазақстан үкіметі халықтың, әсіресе орыс халқының едәуір бөлігінің этникалық әртүрлілігін жете түсініп, азаматтық қоғам құрып, кейіннен «қазақтық бірегейлікті» енгізу-ге тырысты. Алайда, сайып келгенде, мемлекет құрудың даулы саясатын жоғарыдан төмен, элита басқаратын процесс және «этникалық» «азаматтық» ұлт арасындағы қарапайым таңдау ретінде қарастыру негізінен шектеулі және жеңілдетілген түсіндіру болып табылады. Атап айтқанда, Қазақстанда киноны режим басқаратын ұлттың «ресми» өкілдігі деп атаймын» деп атап өтті [8, 7 б.]. Бұл ретте, қазақстандық киногерлердің постколониялық дискурс бағытындағы жасаған еңбектерін атап айтуға тұрарлық. Қазақстандық киноөндірісіне телехикая түсіруші ретінде енген, қазіргі таңда «Ұлт ұстазы», «Міржақып. Оян қазақ!» сериалдарының режиссері есебінде танымал Мұрат Есжанның шығармашылық ізденістері ұлтымыздың жүріп өткен күрделі тарихы мен ондағы іргелі қайраткерлердің (Алаш Орда қайраткерлерінің) тұлғасын ашуға бағытталған. Режиссердің «Міржақып. Оян, қазақ!» фильмінде бас кейіпкер Міржақып бейнесі арқылы қазақ мәдениетіне, тіліне, салт-дәстүріне қайта оралудың маңыздылығы көрсетіледі. «Міржақып. Оян, қазақ!» фильміндегі бас кейіпкер Міржақып Дулатұлы бейнесі арқылы жеке тұлғаға қарасты тарихи фактілерді ғана емес, сонымен бірге белгілі бір дәуір мен халық тарихындағы орын алған оқиға ұжымдық бейне ретінде көрсетіледі. Фильм 2023 жылы «Qazaqstan» ұлттық арнасының эфирінде көрсетілді, бірақ көрермендік аудиторияның басым көпшілігі кеңес үкіметінің кезеңінде өмір сүрген, сол заманның тәрбиесін алған ұрпақ болғандықтан телехикая үлкен талқының өзегіне айналмады. Бұдан біз жастардың ұлттық арнамызды мүлде көрмейтінін және ол арқылы көрсетілетін ұлттық мүддені қозғайтын киноларды қабылдамайтындығын аңғардық. Дегенмен, сериал үзінділері қазіргі таңда өте танымал «Tik Tok» әлеуметтік желі арқылы таратылады да, бұл өз кезегінде жастар аудиториясының назарын өзіне аудартады. Әлеуметтік желілерде көптеген көрсетілімдер жинаған телехикая, осылайша, фильм форматына өзгертіліп, қалың көпшілікке ұсынылды.

Көп ұзамай туынды үлкен экранға

шықты. Фильм әр көрсетілім сайын аншлағ жасап, оған билет сатып алу қиын болды. Билеттер бірнеше күн бұрын алдын-ала сатылып жатты. Халықтың фильмге деген сұранысы орасан зор еді. Прокатта екі апта ғана көрсетілген бұл фильм халықтың талабы бойынша тағы да төрт күнге ұзартылды. Бұл қазақ киносының тарихында тұңғыш рет болған оқиға еді. Осыдан біз қарапайым халық санасының ұлттық рухты, бірегейлікті жырлайтын туындыларға ашырқанып қалғандығын байқаймыз.

Алаш Орда көсемдерінің бірі Міржақып Дулатұлының бейнесін Астана қаласының Жастар театрының актері Бақыт Хаджибаев сомдады. Бұл рөлге дейін актер театр сахнасында ғана ойнап жүрген еді. Алайда, Міржақып бейнесі Бақыт Хаджибаевтың кинодағы үздік рөлі болып, оның шығармашылығы кемеліне келген сәті еді. Міржақыптың қаламдас серіктестері Ахмет Байтұрсынұлының бейнесін көрнекті театр және киноактері Байғали Есенәлиев сомдаса, ал актер Бауыржан Қаптағай Әлихан Бөкейхановты бейнесін экранда бейнеледі, Ахметсафа Юсуповтың бейнесін Мерей Мұхтарұлы сомдады. Ал, жан жары Ғайнижамалды қазіргі таңдағы театр өнерінің жарық жұлдызы Зарина Кәрмен сомдап шықты.

Өзімізге белгілі, Дулатовтың 1909 жылы жарыққа шыққан «Оян, қазақ!» өлеңдер жинағы сол кездегі халықтың санасын оятуға деген үндеуі болды. Кеңес үкіметінің озбырлы іс-әрекетінің зардаптарын көрген Міржақып, «Оян, қазақ!» ұранын өзінің саяси кредосына айналдырды. Міржақып Дулатов қазақ тілінің көркемдігіне, әсерлілігі мен әсемділігіне үлкен мән берді. Фильм қазақтың ұлттық әдебиетінің бастауында тұрған ақын-жазушының жаңашылдығын ғана емес, оның шығармашылығында серпіліс сипатын да ашады. Міржақыптың туындылары қазақ ұлтының мәдени құндылықтарды тасымалдаушы ретінде көрсетілсе, ал Міржақып бейнесі – «ұлттық құндылықтардың қоймасы» іспетті шешіледі.

Фильмде режиссер Мұрат Есжан кино тілінің бейнелеу құралы контропунктты тамаша көрсетеді. Контрапункт терминінің кино тіліндегі маңыздылығы туралы Зигфрид Кракауэр өзінің «Фильм табиғаты» атты еңбегінде (1977) «Кинотану әдебиетінде дыбыс пен бейне арасындағы мұндай байланыс контропункт деп аталады. Сонымен, дыбысты түсіндірудің қос мүмкіндігі бар: синхрония – асинхрония, параллельді. Дегенмен, екі жұп бір-бірінен тәуелсіз түрді жүзеге асырылмайды. Олар

екі жұптың мүмкіндіктерінің бірі екіншісінің мүмкіндіктерінің бірімен үйлесетіндей өзара байланыста болады» – деген [9, 94 б.]. Бұл контропункт тәсілі фильмдегі Міржақыптың басынан өткен ауыр жағдайды ғана емес, сонымен қатар қазақ адамдарына жасалған кеңес үкіметінің шеттен шыққан зорлық-зомбылық әрекеттерін ашып көрсетуге жақсы қолданылған. Әсіресе, фильмде бірнеше тәулік бойы ұйқы көрмеген Міржақып пен Сапаны арнайы жы-лытылған тергеу бөлмесіне әкеліп, енді ғана маужырап, көзі ілініп бара жатқан сәтте оларға мұздай суық су шашып жібереді. Бұл көріністен біз кеңес жендеттерінің біртуар тұлғаларымызды адам ретінде қорлап ғана қоймай, сонымен бірге күллі қазақтың зиялыларын қынадай қырғанын түсінеміз. Міржақыпқа жасалған қылмыс – бүтін бір халыққа жасалған соққы деп түсінеміз. Адамның тәнін азаптап, жалған жаланы мойындату үшін қызыл империяның жандайшаптары ұлт қаймақтарына қынады не көрсетпеді дейсіз. Бірақ қорлыққа мойынсұнбаған арыстарымыз бар екенін фильм жақсы жеткізеді.

Бұл туындыдағы режиссердің жеткен зор жеңісі – экранда Міржақыптың атылар кезінде қарулас, қаламдас, үзеңгілес серігі Жүсіпбек Аймауытовпен қоштасу сәтін беруі. Бұл көрініс аса маңызды. Екі ұлт қайраткерінің қысқа ғана диалогы арқылы біз олардың өліммен бетпе-бет келсе де өздерінің күрес жолындағы ақиқатынан таңбағандарын, рухтарының сынбағанын байқаймыз, демек халық алдындағы абыройымен жаратқанның алдына бара жатқан-дықтары зор мақтанш сезімін бойынан өткізіп тұрғанын көреміз. Бірақ, қызыл империя жендеттері Міржақыпты психологиялық тұрғыдан сындыруды көздейді. Олар Міржақыптың басына қапты кигізеді, бұл тұста экранда кенеттен қараңғылық пайда болды. Осы сәтте режиссер пайдаланған контропункт әдісі Міржақыпты Жүсіпбектің қасынан әкетіп бара жатқанынан хабар береді. Бұл кадр сыртындағы кетіп бара жатқан адам аяқтарының дыбыстары еді, оны Жүсіпбекке тиген оқтың дыбысы басып кетеді. Міржақып жан даусымен «Жүсіпбек» деп айқай салды. Бұл айқай арқылы режиссер тек Міржақыптың ішкі жан дүниесінің ауыртпалығын ғана емес, халықтың айбынды алып тұлғасынан айы-рылғанын жеткізетін елдің жан айқайы еді.

Міржақып Дулатовтың ұлт алдында бейнесін ақтап алу мақсатында режиссер фильмдегі жазушының мұрасын зерттеуші ғалым Ізбасар бейнесін қосты.

Ізбасар Міржақып Дулатовтың қызы Гүлнәр Дулатоваға телефон соғып, әкесін шығармашылық жолын зерттеуге көмектесуін өтінген кадрларын көрсету арқылы отаршылдық саясатты ашық сынады. Отаршылдық езгі қазақ халқының мәдениетінде ғана емес, тарихында терең із қалдырды. Билік ауысқанымен отарлық режимнің тамыры әлі де тереңге бойлап тұрғанын Гүлнәр Дулатованың өмір жолының хронопты арқылы көреміз. Өз әкесінің есімін ақтау жолында аянбай күрескен Гүлнәрдің сот залында отырып әкесін «Халық жауы» санатына жатқызған сот үкіміне қарсылық білдіруге болмайтын түсінген эпизодтардан мұны аңғарамыз. Жас зерттеуші Ізбасар сот комиссиясының төрағасына барып, Міржақып Дулатовтың ізгі атын неге ақтап алуға болмайды, оған не кедергі екендігіне жауап талап етеді. Алайда өз сауалына жауап алмаған Ізбасарға сот төрағасы ертеңгі күнінңді ойлап, өз жайыңмен өмір сүр деген жауап алады. Бұл сөздердің астарынан сол кездегі мемлекет басында отырған қызметкерлердің кеңес үкіметі алдындағы дәрменсіздігі мен қорқақтығын сеземіз. Осыдан кейін бұл сөзге қатты ашуланған Ізбасар айқайлап, сот ғимаратының алдында «Оян, қазақ!» өлеңін дауыстап оқиды. Бұл репрессия кезін бастан өткерген, екінші дүниежүзілік соғыстың қанды қармауынан аман қалып, қойдай жуасып қалған халықтың арасында әлі де өзінің тамыры мен рухын жоғалтпаған бірегей адамдардың бар екендігін жеткізді. Қылышынан қан тамған қызыл империяның қатаң жүйесіне қарсы шыққан Ізбасар сынды кейіпкерлер арқасында алаш арыстарының есімдері тарихымыздың жарқын бір беті ретінде жадымызда сақталды.

Сот шешіміне наразы болған Ізбасар Дулатовтың ел үшін жасаған қызметін атап айтқанда, алғашқы роман, математикалық теңдеулер, «Қазақ» газетінің редакторы, алаш автономиясының дербестігі үшін күрескен қайраткерлігін де айтсақ болады. Бұл орайда, зерттеуші Валерий Бадмаев «мәдени-ұлттық бірегейлікті қалыптастыру позициясынан ұлттық мәдениеттің терең мән-мағынасын негіздеу маңызды ғылыми міндет» екенін атап өтті [10]. Демек, режиссердің бұл тәсілі көрермендік аудиторияны Міржақып Дулатовтың шығармашылығымен қайыра бір танысуға шақырады. Осылайша, оларды мәдени мұра арқылы тарихи жадқа қайтару, бұл өз кезегінде тарихи жадыны қалыптастыруға деген кезекті қадам болды. Жиықтай айтқанда, режиссер бізге Міржақыпты

қоғам қайраткері, ағартушы, өз соңынан халықты ерте білетін кейіпкер ретінде ұсынды. Халық бұл бейнені толықтай қабылдады.

Фильмнің өн бойынан оқылып отыратын келесі бір мәселе постотаршылдық дискурсы. Орталық элемент еркіндік пен тәуелсіздік тұжырымдамасы болды. Фильмде Міржақып Дулатовтың қалдырған мәдени мұрасы, атап айтқанда, оның тұңғыш романы «Бақытсыз Жамал» арқылы шын мәнінде ағартушылық қызметте және отаршылдық таптаурындардан арылуда маңызды рөл атқарады. Фильмде «Бақытсыз Жамал» романы көркем шығарма ғана емес, білім мен құндылықтарды жеткізудің маңызды құралы ретінде де қызмет етеді. Өзімізге белгілі Дулатов өз романында өзгеше түскен әйелдердің бейнесіне екіпін береді. Туынды да кейіпкерлер мен олардың оқиғалары арқылы режиссер қазақ болмысын отаршылдық стереотиптермен анықтамай, мәдени құндылықтар мен тарихи жадқа негізделу керектігін көрсетеді. Бұл мәдени мұраның маңыздылығын анықтап, адамның өзіндік санасы мен ұлттық мақтаншыл сезімін қалыптастырудың негізін ашады. Фильмдегі романның көшірмелерін жою эпизоды арқылы режиссер отаршылдық езгі, ассимиляция және мәдени бірегейлікті жоғалту мәселелерін көтереді, бұл көрермендерге тарихи жарақатты түсінуге көмектеседі.

Қорытынды

Талдау көрсеткендей, қазақ режиссерлерінің кинодағы қаһарман тұлғасын көрсету жолдары мәдени бірегейлік келбеті негізгі өзегі ретінде тарихи жадыны қайта жаңғыртуға негізделгенін көрсетті. Қоюшы-режиссер Мұрат Есжан мен сценарист Ұларбек Нұрғалымұлының негізгі білімі тарихшы екенін ескерсек, фильм сценарийі де, режиссерлік жұмыстың да мұрағаттардағы тарихи бай материалдарға және жазушының әдеби мұрасына басты назарға аударғаны заңдылық. Соның нәтижесінде экранда Міржақып бейнесі қаһарман деңгейіне көтерілді.

Үлкен экранда көрсетілген фильм қоғамда, әсіресе жастар арасында зор резонанс тудырды. Фильм көпшіліктің көңілінен шығып, оны қолдаушылардың қатары көбейді. Фильмнің көрсетілім-дерінен кейін жастар арасында қазақтың тарихы мен тіліне деген құрмет сезімі пайда болды. Қазақ балалары фильмде көрсетілген «Бақытсыз Жамал» романын қолдарынан түсірмей, жазушының шығармашылығын,

оның қазақ халқының тарихында қалдырған мұрасына көңіл аударды. Осы арқылы қазақ халқының мәдени бірегейлігін таныды. Осы мысал көрсетіп отырғандай қазақтың тарихи тұлғалары туралы, әсіресе ақтаңдақ болған алаш арыстарының бейнесін көрсету арқылы қазақтың ұлттық мәдени бірегейлігін насихаттауда қазақ кино индустриясының мол мүмкіндігі бар екендігіне көз жеткіздік.

Қорытындылай келе, тамыры терең жатқан ұлттық мәдени бірегейлігімізді жаңғыртуда тарихи жады ұғымының маңызы зор. Кейінгі жылдары жарық көрген тарихи еңбектер мен қазіргі таңда ел шежіресін қайта қарап постколониалдық көзқараспен саралау жүріп жатқан шақта мәдени бірегейлікті насихаттаудың жаңа белеске көтерілетініне сенімдіміз. Сондықтан тарихшыларымыз бен киногерлер бірлесе отырып үндестікте жұмыс жасаса, экранда ұлт тарихының жарқын көріністерін жаңғырта алады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Тоқаев Қ. Қазақстан халқына жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек. https://www.akorda.kz/public/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (қаралған күні: 19.10.2024).
- 2 Иванов В.В. Искусство как выражение этнической идентичности. Дис. ... д-ра полит. наук. – Ставрополь, 2006. – С.24.
- 3 Lalioti V. Social memory and ethnic identity: ancient Greek drama performances as commemorative ceremonies. – London: Press, 2002. – 190 P.
- 4 Бодрийяр Ж. Реквием по масс-медиа /Поэтика и политика: Альманах Рос.-франц. центра социологии и философии Ин-та социологии РАН. – Москва: Алетейя, 1999. – 226 б.
- 5 Абикеева Г. Национализм в Казахстане и других странах центральной Азии, и как этот процесс отражается в кинематографе. - Алматы: ОФ «ЦЦАК», 2006. - 308 б.
- 6 Евсеева Л.Н. Роль языка в формировании национальной идентичности. 09.00.11 - Социальная философия. АВТОРЕФРАТ диссертации на соискание ученой степени. – Москва, 2009.
- 7 Фанон Ф. Отвержки из книги «Весь мир голодных и рабов» // Анархия. Антология современного анархизма и левого радикализма. В 2 т. Т. 2. – Москва: Культура, 2003. – С. 15–78.
- 8 Isaac R. Film an identity in Kazakhstan Soviet and Post-Soviet Culture in Central Asia. – London: I.B.Tauris &Co. Ltd, 2018. - 329 б.
- 9 Кракауэр З. От Калигари до Гитлера: Психологическая история немецкого кино. – Москва: Искусство, 1977. – 352 б.
- 10 Бадмаев В. Феномен национальной идентичности (социально-философский анализ). – Волгоград: Элиста, 2005. – 280 б.

Transliteration

1 Тоқаев Қ. Қазақстан halkyna zholdauy. 2020 zhylyry 1 qyrkyjek [Address to the people of Kazakhstan. September 1, 2020]. https://www.akorda.kz/public/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (Qaralghan kuni: 19.10.2024). (in Kaz).

2 Ivanov V.V. Iskusstvo kak vyrazhenie etnicheskoy identichnosti [Art as an expression of ethnic identity]. dis. ... d-ra polit. nauk. – Stavropol', 2006. – S.24. (in Russ.)

3 Lalioti V. Social memory and ethnic identity: ancient Greek drama performances as commemorative ceremonies. – London: Press, 2002. – 190 P. (in Eng.)

4 Bodriyjar Zh. Rekviev po mass-media [Requiem for the mass media] /Poetika i politika: Al'manah Ros.-franc. centra sociologii i filosofii In-ta sociologii RAN. – Moskva: Aletejya, 1999. – 226 b. (in Eng.)

5 Abikeeva G. Naciostroitel'stvo v Kazahstane i drugih stranah central'noj Azii, i kak etot process otrazhaetsya v kinematografe [Nation-building in Kazakhstan and other Central Asian countries, and

how this process is reflected in cinema]. – Almaty: OF «ССАК», 2006. – 308 b. (in Russ.)

6 Evseeva L.N. Rol' yazyka v formirovanii nacional'noj identichnosti [The role of language in the formation of national identity]. 09.00.11 - Social'naya filosofiya. AVTOREFERAT dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni. – Moskva, 2009. (in Russ.)

7 Fanon F. Otryvki iz knigi «Ves' mir golodnyh i rabov» [Excerpts from the book "The Whole world of hungry and slaves"]// Anarhiya. Antologiya sovremennogo anarhizma i levogo radikalizma. V 2 t. T. 2. – Moskva: Kul'tura, 2003. – S. 15–78. (in Russ.)

8 Isaac R. Film an identity in Kazakhstan Soviet and Post-Soviet Culture in Central Asia. – London: I.B.Tauris &Co. Ltd, 2018. – 329 b. (in Eng.)

9 Krakauer Z. Ot Kaligari do Gitlera: Psihologicheskaya istoriya nemeckogo kino [From Caligari to Hitler: A Psychological History of German Cinema]. – Moskva: Iskusstvo, 1977. – 352 b. (in Russ.)

10 Badmaev V. Fenomen nacional'noj identichnosti (social'no-filosofskij analiz) [The phenomenon of national identity (socio-philosophical analysis)]. – Volgograd: Elista, 2005. – 280 b. (in Russ.)

АВТОРЛАР ЖАЙЛЫ АҚПАРАТ

Дана Адильханқызы Маткерим

PhD докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педа-гогикалық университет, Алматы, Қазақстан, e-mail: matkerim85@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-2940-1532

Меруерт Болатканқызы Жақсылықова

өнертану кандидаты, доцент, Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан, e-mail: topjargan@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-6462-2616

Жандос Бекдильдаевич Болдыков

PhD, Қолжазбалар және сирек кітаптар орталық директоры, Астана, Қазақстан, e-mail: teatr_doc@mail.ru ORCID 0009-0004-1135-0644

Дана Адильханқызы Маткерим

докторант PhD, Казахский педагогический национальный университет имени Абая, Алматы, Казахстан, e-mail: matkerim85@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-2940-1532

Меруерт Болатканқызы Жаксылыкова

кандидат искусствоведения, доцент, Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова, Алматы, Казахстан, e-mail: topjargan@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-6462-2616

Жандос Бекдильдаевич Болдыков

PhD, директор Национального центра рукописей и редких книг, Астана, Казахстан, e-mail: teatr_doc@mail.ru, ORCID 0009-0004-1135-0644

Dana Matkerim

PhD student, Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: matkerim85@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-2940-1532

Meruert Zhaxylykova

Candidate of Art History, Associate Professor, Temirbek Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Almaty, Kazakhstan, e-mail: topjargan@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-6462-2616

Zhandos Boldykov

PhD, Director of National Center for Manuscripts and Rare books, Astana, Kazakhstan, e-mail: teatr_doc@mail.ru, ORCID 0009-0004-1135-0644

